

Elevbevegelse i fortid og fremtid

Sigve Indregard

EO-dagene, 26. juni 2012

Yoda sier i *The Empire Strikes Back*: «Difficult to see. Always in motion is the future.» I dag er jeg invitert for å snakke om elevbevegelsen i fortid, nåtid og fremtid. Det siste er naturligvis vanskelig. Men det er ikke mye enklere å se på fortida. Så et Yoda-sitat om fortida hadde også gjort seg: «Always in motion is the past.» Vi ser fortida gjennom vår nåtid.

Det er ti år siden jeg begynte som sentralstyremedlem, tolv år siden jeg for første gang møtte Elevorganisasjonen og dermed også elevbevegelsen. Bare gjennom de årene har jeg merket hvordan historien skrives om, små biter av gangen, ved å legge vekt på forskjellige detaljer, henge seg opp i bestemte hendelser, løfte frem ulike konflikter. Det er ikke tilfeldig. Historiefortelleren må du aldri stole på. Men den eneste du må stole enda mindre på, er han som nekter å bry seg om historie.

Jeg skal gå litt lenger tilbake enn det som er vanlig i dag. Jeg skal begynne med å vise dere fem ulike organisasjoner, og så skal jeg komme tilbake til temaet: nemlig hva som er elevbevegelsen, fellesnevneren, i dette. Vi begynner på 1920-tallet.

Husk nå at gymnasiaster og de som tar videregående opplæring per definisjon ennå er de som ikke utgjør arbeiderklassen. De er en elite, riktignok ikke en særlig eksklusiv elite, men likefullt en sosial og kulturell elite. I Norge vokser det frem en løs organisasjon kalt Norges Gymnasiastforbund. Lite er kjent om omfanget og organiseringen, men vi vet at de drev en avis som de solgte via et kommisjonærnettverk, og som i 1922 allerede var veletablert.

Men det neste vi vet om Gymnasiastforbundet er fra 1929. Avisa har dreid seg mot å skrive stadig mer radikalt, kommunistisk stoff. De sentrale

skikkelsene i avis og forbund er identiske med det som blir Mot Dag-gruppa i Arbeiderpartiet – ei gruppe som utfordrer Arbeiderpartiet med å være mer kommunistiske, og som til slutt blir ekskludert. I 1929 vet vi at de ønsket å spre ideene fra den franske kommunistiske organisasjonen Clarté. Ordet clarté betyr «klarhet», og den norske clarté-bevegelsen følger disse målene: klarhet, renhet og tydelighet i de demokratiske, kapitalistiske bevegelsen, i motsetning til maktpolitikken og kompromissene i de voksende sosialdemokratiske partiene.

Så: skal vi forstå noe som helst av dette NGF, må vi forstå 20-tallet. Vi må vite at Arbeiderpartiet vokser på meningsmålingene frem til første verdenskrig og den russiske revolusjonen i 1918. Vi må vite at de deretter ble en kommunistisk organisasjon tilknyttet det russiske bolsjevikpartiet, før de tok avstand fra Moskva og ble ekskludert i 1923, og kom tilbake til en ikke-kommunistisk, ikke-revolusjonær sosialdemokrati i 1927. På veien har de splittet og samlet seg, og blant annet var motdagistene en utbrytergruppe. En annen utbrytergruppe var det som ble Norges Kommunistiske Parti, som finnes den dag i dag. Og da fantes det ikke noe AUF: Ungdomsorganisasjonen til Arbeiderpartiet var Norges Kommunistiske Ungdomsforbund, men de forsvant sammen med NKP-gjengen i 1923. Og vi må til slutt vite at hele perioden slutter med at Arbeiderpartiet blir største parti i Norge i 1927.

Alt dette må vi vite dersom vi skal forstå hva denne avisen og denne lille gjengen av unge motdagister var. De var en del av den mest prominente, belestede, ideologisk oppdaterte, skriveføre og engasjerte fraksjonen i den desidert mest spennende, nytenkende delen av norsk politikk.

20-tallet var optimisme, vekst, dans og revolusjoner. 30-tallet, derimot, var dyp økonomisk krise. En helt annen bevegelse vokser frem: den nasjonale bevegelsen. I Tyskland den nasjonalsosialistiske, i Norge er det sosialdemokratiet og bondepartiet som i stor grad fanger stemninga. Akkurat i overgangen fra 20-tall til 30-tall kolliderer NGF.

Avisa deres gikk med underskudd, og de serverte stadig mer clarté-inspirert, kommunistisk stoff. Det ser ikke ut som det er nevneverdig mye aktivitet utenom denne avisa. Men eieren av trykkeriet de trykket avisa hos, likte ikke dette kommunistiske svineriet. En dag nekter han å trykke avisa, og lager i

stedet sin *egen* avis med annet innhold, men samme navn. Ettersom NGF klarer å få skrappt sammen penger til å gi ut sin egen avis også, blir det dermed gitt ut to ulike versjoner av samme avis, samtidig.

Trolig gikk avisa under like etter det – blant annet beholdt trykkerieieren kontrollen over distributørnettverket – og redaktørene dukker heller opp i Mot Dag. I 1934 merker Aftenposten seg at kommunistene er kastet ut av NGF, og et konservativt styre tar over. Så blir det raskt stille. Det kan virke som om NGF døde med kommunistene.

Det neste vi hører fra elevhold er i 1940. NGF må være dødt og begravet, for ingen reagerer på at det i mai eller juni 1940 blir opprettet en organisasjon ved navn Norske Gymnasiasters Forbund. Dette nye NGF er det ganske enkelt å beskrive: det er enkelt og greit quislingsk. Deres erklæringer lyder som et ekko av Nasjonal Samlings logikk og filosofi: det er bra at partipolitikken er satt til side av okkupasjonen, slik at vi atter kan samle nasjonen bak de riktige, tydelige og ekte verdiene som er rotekte norske. Elevene må lære seg å bli sunne individer gjennom oppbyggelige aktiviteter og arbeid med kroppen. Nei til smusslitteratur, er også en parole, litt uvisst av hvilken grunn.

Det hele er klassisk fascistisk nasjonalisme. Et nytt og bedre Norge skal oppstå ved å føde nasjonen på ny gjennom en ny og åndelig ren ungdom, fri for den skadelige og bedervede innflytelsen fra maktkamp og politisk arbeid. Her skulle alle være ens og slutte opp under de tradisjonelle, felles verdiene i samfunnet.

Spesielt for den norske nazismen, eller quislingismen, er at den fremhever så sterkt det nasjonale og den nasjonale selvbestemmelsen, noe som blir ganske så sært i møte med en tysk okkupasjon. NGF holder et stort møte i universitetets aula, og en student legger frem en ideologisk skisse. Nå er de nasjonale verdiene blitt til å kunne holde seg i ro, trygg men stille, mens stormen herjer på hav og vidde. Hold dere i ro!, er budskapet. Gjør ikke opprør mot okkupasjonen. Så skal vi atter fødes på ny som fritt folk.

Slike ideer er veldig enkle å i dag identifisere som ideene til Vidkun Quislings parti Nasjonal Samling, dersom man kjenner til 30-tallets politiske debatter. I samtiden må det ha vært mye vanskeligere å se forskjellen på dette budskapet om å hegne om det nasjonale gjennom å holde seg i ro, og budska-

pet fra motstandsbevegelsen som ville hegne om det nasjonale gjennom å slå tyskerne tilbake. Det er et eksempel på en nærhet i retorikk som skjuler et gigantisk juv i praktisk politikk. Det er ingen dum moral å ta med seg ut fra en historietime. Det som ser smått ut dersom man berører det i samtiden, kan være gigantisk når det vurderes i et historisk lys.

Men se også et annet poeng her: igjen er da det som utgjør elevbevegelsen en bevegelse i retning av det rene og ranke, det enkle og utvetydige. Fjern demokratiet – politisk uenighet gjør oss mindre handlekraftige! Et voldsomt utsagn. En idé om renhet.

I «Revolusjonens røst» skriver Rudolf Nilsen, i 1926:

Gi meg de rene og ranke,
de faste og sterke menn,
de som har tolmod og vilje,
og aldri i livet går hen,
og selger min store tanke,
men kjemper til døden for den.

Det budskapet jeg forsøker å selge dere er at fellestrekket for elevbevegelsen er nettopp dette: den vokser og synker med tilgangen på slike store tanker. Nå gjør jeg det selvsagt vanskelig for meg selv ved å nevne dette rett etter å ha trukket frem det nazistiske eksempelet. Men det kunne like gjerne oppstått en motstands-elevbevegelse: hadde ikke det vært forbudt.

Og kanskje har den godeste Rudolf Nilsen sett noe av dette i siste strofe av samme dikt:

Ja gi meg de beste bland dere,
og jeg skal gi dere alt.
Ingen kan vite før seiren er min
hvor meget det virkelig gjaldt
Kan hende det gjelder å redde vår jord.
De beste blant dere er kalt.

Og med dette prøver jeg å si dere også dette: en elevbevegelse er ikke en søndagsskole eller en verdi i seg selv. Dere er ikke bra fordi dere er engasjert

ungdom. Dere er en forbanna mektig kraft fordi dere er engasjert ungdom. Dere kan få en generasjon til å marsjere taktfast bak deres krav. Men det er ikke det samme som å være en **god** kraft. For å fortsette med mine fiktive sitat-kilder: som Spiderman sier i *Amazing Fantasy* (1962): «With great power there must also come great responsibility».

Bare for å fylle inn resten av skjemaet: På sekstitallet oppstår Norges Gymnasiastsamband, og akkurat da «Norge oppdager verden» i form av bistand oppfinner NGS Operasjon Dagsverk. Sekstitallets store idé er at ungdom er ungdom er ungdom: de er ikke små voksne eller store barn, men noe helt for seg selv. Det hele kulminerer i en voldsom protestsommer i Paris 1968: den dag i dag kaller alle sekstiåringer med respekt for seg selv seg selv for «sekstiåttene». Sekstiåtte handlet om makt, medvirkning, menneskeverd, sex, men mest av alt et opprør mot et samfunn som var demokratisk på papiret, men der den egentlige kongen var tradisjonen.

Og NGS «followed suit»: sakene var organisert makt til elever gjennom elevråd, ytringsfrihet for skoleavisredaktører, mer livs-tilpassede fag på gymnasene, seksualundervisning, osv. Sekstiåttenes idé var å stille spørsmål ved alt: vi skulle ikke gjøre ting bare fordi det var sånn vi brukte å gjøre det. Det gjaldt familiestrukturen, det gjaldt skolen, det gjaldt utenrikspolitikken, det gjaldt koloniene i Afrika. Bygg opp igjen samfunnets struktur basert på rasjonell, logisk overveielse av hva som er riktig, ropte de. Renhet! Revolusjon.

Syttitallet: vestens kriger mot kommunistiske land skaper en politisk splittelse som er temmelig ekstrem i Norge: fra det åpent revolusjonære AKP(m-l) som blir overvåket knallhardt av politi og Arbeiderpartiet, til et temmelig ytterliggående Unge Høyre med buttons der det står «Bomb Hanoi». Det er vanskelig å se for seg i dag, men Per Kristian Foss var leder av et Unge Høyre som gikk i antifreds demonstrasjoner og forsvarte bombing og invasjon som kostet 2 millioner sivile livet. Men den politiske debatten på 70-tallet roterte rundt disse aksene.

Hva skjer så i elevbevegelsen? Vi får en fløykamp mellom en rød og en blå side i NGS, altså et nøyaktig speil av virkeligheten i verden omkring. Skolepolitikk er uvesentlig, det er konkurransen om å vinne landsmøtet som står i sentrum. Men på sida vokser en helt ny bevegelse frem: YLI: yrkesfags-

elevenes og lærlingenes interesseorganisasjon. YLI er et klart resultat av at den radikale venstresida – deriblant AKP(m-l) og SUF (som senere ble SV) – oppdaget at organisering av arbeidsfolk var en sentral oppgave for en radikal organisasjon.

Igjen: kampen mellom to verdensbilder, det ene der Pol Pot er en folkehelt og det andre der USAs bombing alltid kan forsvares, er ideene som styrer elevbevegelsen. Alt annet er detaljer. I dette klimaet oppstår historiene fra NGS om hvordan man forsøkte å vinne valg ved å låse inne motkandidater på do og lignende. Målt mot Vietnamkrigen er ikke organisasjonsprinsipper så viktig. Valget av leder i NGS er en del av opinionskrigen om verdenspolitikken: en stor tanke, om det noen gang fantes en.

Åttitallet: Norge preges av en høyrebølge. Den store ideen er å bryte ned sosialdemokratiet, og bryte ut fra et samfunn preget av ordninger og helter fra paranoiaen etter andre verdenskrig og idetyranniet fra den kalde krigen. Skateboard er forbudt i Norge.

Elevbevegelsen: tas over av de blå, som konsekvent vinner ledervalgene helt frem til NGS kollapser i 1993. Politisk blir skolepolitikk plutselig en del av organisasjonen igjen, men det er også mulig å se på NGS i denne perioden som preget av at organisasjoner, forbund og foreninger er ukult, en del av sosialdemokratiet, ikke noe for en yap (young aspiring professional). Og det samme kan sies om YLI, som får vanskeligere og vanskeligere forhold gjennom åttitallet.

Her er altså et tiår der vi helt tydelig kan se at elevbevegelsen svekkes, nær fordunster. Samtidig er mange av landets senere lederskikkelser innom, sitter i styret og forsvinner ut igjen. Organisasjonen er så til de grader en del av establishmentet: de har ingen stor tanke, og det kalles ingen til dyst. I stedet utgjør styrevervet CV-fyll på et urovekkende høyt antall ministre.

Nittitallet er det nok litt tidlig å analysere på samme måte, men det kan kanskje beskrives som individualismens endelige gjennombrudd i norsk offentlighet, det tiåret da vi endelig forkastet etterkrigstidas kollektive ideer og kastet oss ut i hver mann sin lykke-tanker. I elevbevegelsen kommer det en splittelse og en ny, radikal organisasjon som ville forkaste den politiske broilerfabrikken i NGS og bygge opp nye nytt, basert på slagordet «kult,

fett og rått». Samtidig fortalte Bård Tufte Johansen og Harald Eia oss at ingenting var så dølt som politikk, organisasjoner og elevråd. Skulle vi få folk til å bruke tid på NEO, måtte det altså være kult, fett og rått. Noe som var gøy. Og som innebar mye sex, men også virkelige nyskapninger.

Her igjen: der samfunnet griper i en retning, spiller elevbevegelsen med, men finner sin egen vri, er sin egen subkultur. Aldri bare den populære, alltid den litt quirky og nytenkende. NEO på 90-tallet finner langt på vei organisasjonskultur opp på nytt, i en periode der medlemskap i ungdomsorganisasjoner stuper alarmerende fort. NEO var generasjon alvor et tiår før dere som sitter her er det.

Men ikke så alvorlige og uironiske som dere er. Vi fra nittitallet er ironiske. Vi rødmer av alvorlige og inderlige mennesker. Vi kalte aldri elevorganisasjonen «elevbevegelsen». Det var noe vi tulla med, hvis vi ville virke like pretensiøse og gammeldagse som LO. Så noe har vel forandra seg også. Alvor er tilbake. Alvor er kult.

Elevbevegelsen er altså dette: den store tanken, den store ideen, den store planen. Og den må være en del av samfunnet, en del av det som skjer, men gjerne litt foran. Den er kompromissløs - ikke bare det - men et opprør mot kompromisset. Når alle faktorene treffer samtidig, når tidsånden flyter sammen med saken og tanken og røsten fra revolusjonen, er elevbevegelsen overmektig, fordi den ikke lenger er bare elevbevegelsen, men ungdomsbevegelsen: den er vinden som river ned det bestående og bereder grunnen for det neste kapitlet i historiebøkene.

Men de mektige kreftene kan også brukes til dårlige formål. Det kan til og med være slik at noe av kampen i elevorganisasjonen består i å bestemme seg for om man skal slenge seg på vinden og gjøre den til storm, eller om man skal bruke sine krefter på å stå imot tidsånden.

Det andre fellestrekket for disse bevegelsene er at de har fint lite med skole å gjøre. Elevene er ikke mektige i kraft av å være skoleelever. Makta kommer av å være fremtida. I et historisk lys er de skolepolitiske endringene elevbevegelsen har oppnådd marginale og uvesentlige.

Så: «always in motion is the future». Motion. Bevegelse. Framtida er vanskelig å spå, fordi blant annet deres valg bestemmer den. Kan hende det

gjelder å redde vår jord. De beste blant dere er kalt.